

A TÖRÖK VESZEDELEM

A 14–15. század fordulóján félelmetes hadak jelentek meg a magyar határ közelében. A 14. század elején még alig tudott valaki Oszmán fiairól, akik mint a viharfelhő kerekedtek fel Kis-Ázsiában, s indultak el a Balkán népeit sorra leigázva Európa közepe felé. 1396-ban már a magyar király, Luxemburgi Zsigmond lovagseregét verték tönkre Nikápolynál. Ettől kezdve nem volt megállás: hol az Európában eddig nem látott méretű hadsereg offenzívái, hol a portyázó török csapatoknak a határmenti részeket letaroló támadásai jelezték a végveszélyt. A belső főúri, hatalmi küzdelmekről szaggatott Magyarországon végül az egyik leggazdagabb főúr, Hunyadi János állt a lehetséges erők összefogásával a küzdelem élére. „Elég volt látni annyi igába hajtott férfit, meggyalázott nőt, fejekkel telerakott szekeret, bilincsbe vert rabok gyalázatos elárverezését, vallásunknak ezt az évente ismétlődő megcsúfolását. Ellenségeink, kik annyszor támadtak ránk, sohasem fogják abbahagyni támadásaikat, ha le nem verjük őket. Velük nincs, nem lehet tartós béke.” Hunyadi sorai a következő két évszázad mementói. Igaz, hogy ő még a változó hadi szerencse után az 1456 júliusi döntő csatában Nándorfehérvárnál több évtizedre el tudta venni az oszmán hódítók kedvét a Magyarország elleni támadástól. Fia, Mátyás – a később néplegendákban is megőrzött király – meg tudta még védeni a határokat, de a belső hatalmi küzdelmekbe és a nagy parasztháborúba, valamint az azt követő megtorlásokba süllyedt ország már könnyű prédájává vált a világhódításra indult óriási török erőknek. II. Szulejmán szultán 1526 nyarán mintegy 80 000 harcosával támadt az országra. „Nemzeti nagy létünk nagy temetőjénél”, Mohácsnál veszett oda a király seregének java, az ország a török szabad prédájává lett. Tizenöt év múltával az ország központjában, Budán is kitűzték a lófarkas török zászlót. Az ország Buda 1541. évi török kézre kerülésével három részre szakad. A főurak egy része – úgy gondolván, hogy a Habsburgok egyesített ereje kell az ország megvédéséhez – Ferdinándot ismerte el királynak. Más része – a mohácsi csatából állítólag tudatosan elkészett – Szapolyai János erdélyi vajdát ismerte el királynak. A Dunántúl nagy részén és a Tiszántúlon a török, a Felvidéken a Habsburg király, Erdélyben és környékén János király az úr. Mindenki harcol mindenki ellen, hol az egyik, hol a másik oldalon, valós vagy vélt érdeke, lehetőségei szerint.

A török végső célja nem Magyarország bekebelezése volt, hanem a rajtunk keresztül vezető úton minden keleti hódító álma: nyugat meghódítása egészen a „világvégét jelentő tengerekig”. Az ország így azután másfél évszázadra hadszínterré, s akarva-akaratlanul – egyre inkább kiépülő végvárrendszerével – Nyugat és a kereszténység végső védelmi övezetévé, bástyájává vált. Sokszor úgy érezve, hogy magára hagyatottan folytatja kétségbeesett, nemzetemészítő küzdelmét. Amíg végül is 1686-ban a Habsburgok segítségére siető nemzetközi hadak foglalták vissza Budát, s szorították ki a hanyatló török birodalmat az ország nagy részéről. Magyarországnak nagy árat kellett fizetnie a hosszú és gyakori harcokért és a felszabadításért is.

A mohácsi vész

1514. április 16-án Bakócz Tamás esztergomi érsek ünnepélyes külsőségek között keresztes hadjáratot hirdetett a török ellen. Nagy tömeg sereglett a keresztes táborba, jórészt szegény emberek: parasztok, marhajcsárok (hajdúk), kézművesek, diákok, egész jobbágycsaládok, gyakran papjuk vezetésével. A nemesurak nem siettek Bakócz táborába. A vezérseget végül egy székely köznemesre, Dózsa Györgyre bízta. Az összegyűlt parasztsereg rövidesen a földesurak ellen fordult, akiket hitetlenséggel, ország- és vallásárulással, törökbarátsággal vádoltak. Bakócz most már szeretne volna, ha gyorsan a török ellen fordulnak, vagy feloszlik a keresztes tábor, de már nem volt ura a helyzetnek. Egymást követte a földesúri birtokok feldúlása, kastélyok felégetése, a földbirtokosok legyilkolása. Hiába jött a feloszlató parancs, az egyházi átokkal való fenyegetés, a feldühödött parasztokat nem lehetett me-

gállítani. 1514 júniusára már szinte az egész országra kiterjedt a parasztháború.

Úgy látszott, hogy ennek a rohamnak senki sem tud ellenállni. Csanád mellett legyőzték Csáki Miklós csanádi püspök seregét, megszállították Báthory temesi ispánt. Ezután Temesvárt fogták ostrom alá. Végül Szapolyai János kiválóan felszerelt seregével döntő csapást mért a keresztesekre.

Az 1514-es őszi országgyűlés fő feladatának a felkelők megbüntetését, valamint a hasonló eset megismétlődése elleni megelőző intézkedések meghozatalát tekintette. Elvette a kunok, jászok kiváltságait, eltiltotta a hajdúkat a fegyverviseléstől, s megvonta a parasztság szabad költözködési jogát. Dózsát és társait elretentésként szánt kegyetlenséggel kivégezték.

Ezután egy évtizeden keresztül belpolitikai küzdelmek foglalták le a nemességet, kevés figyelem, erő és

pénz maradt a török elleni küzdelemre. Pedig a szultán hódító tervei egyértelműek voltak. 1520-ban II. Szulejmán személyében jó diplomata és kiváló hadvezér került a szultáni trónra. Már a következő évben első támadásaival elsodorta a Duna–Száva mellett kiépített védelmi rendszert. Nándorfehérvár is elesett. 1526 nyarán a szultán mintegy 80 000 fős sereggel megindult Magyarország ellen. A magyar királynak, II. Lajosnak, csak 26 000 harcos állt rendelkezésére. A Tomori Pál kalocsai érsek, egyben Alsó-Magyarország főkapitánya által vezetett magyar hadsereg Mohácsnál kétórai küzdelemben szinte teljesen megsemmisült. A csatában hősi halált halt Tomori és hat püspöktársa, huszonnyolc főúr. Az ifjú király a megáradt Csele-patakba fulladt, de a csatamezőn maradt a magyar harcosok nagy része is. Megnyílt az út a török előtt az ország belseje felé. A szultán hadaival bevonult Budára, majd a város kirablása után fosztogatva, pusztítva elhagyta az országot. Nem volt többé olyan hazai erő, amely elháríthatta volna a török veszedelmet. A mohácsi vereség a középkori magyar államiság végét jelentette.

1 Than Mór: A mohácsi csata

2 II. Lajos király archépe

3 Székely Bertalan: II. Lajos holttestének feltalálása

„Megfogyva bár, de törve nem...”

A MAGYAR VÁRHÁBORÚK TÖRTÉNETÉBŐL

Magyarországon a váraknak mindig nagy jelentőségük volt. Már a tatárjáráskor azt tapasztalták, hogy csak a kővárak képesek ellenállni az erős támadásnak. Ezt a tanulságot levonva szorgalmazta, s jelentős kiváltságokkal segítette elő IV. Béla király a várak építését. A földesurak belső hatalmuk fenntartására is igyekeztek várat építeni. A váraknak azonban új, minden korábbinál nagyobb jelentőséget adott a török veszedelem. A Magyarországra törő óriási török sereget Hunyadi János 1456-ban tizennyolcezerrel harcossal Nándor-

fehérvárnál állította meg. Azután pedig, amikor megfordult a hadiszerencse, 1541-ben Buda török kézre került, az oszmán hadak nyugatra törését már csak a várak tudták késleltetni vagy éppen megállítani. A török hadsereg szinte szabadon vonulhatott volna keresztül a leigázott Magyarországon, ha a várak nem lassítják le mozgását. A Habsburg Birodalom ellen induló törökök ugyanis nem engedhették meg maguknak, hogy hátuk mögött fegyveres erők maradjanak. Meg kellett tehát ostromolniuk, és el kellett foglalniuk az útjukba eső várakat.

Ennek köszönhetően született meg az ország és egyben Nyugat védelmére, az ország belsejében kiépült a végvári rendszer. Ez a mélyen tagolt védelmi várlánc a tengerparttól indult, s legerősebb várai Szigetvár, Kanizsa, Győr, Érsekújvár, Eger, Tokaj, Szatmár, Várad, Gyula és Temesvár voltak. A szultán hadainak ezekkel kellett megbirkóznia, ha hatalmát ki akarta szélesíteni. A végvárak ekkor váltak a magyar szabadság és katonai hősiesség sok író, költő megihlető emlékévé.

1552-ben és 1566-ban különösen heves hadjáratot indítottak a török basák és bégék. A végvári kapitányok egyik legendás alakja Losonczy István, aki magárahagyottan védte „Erdély kapuját”, Temesvár várát. A másik, sokszor megénekelt hős Szondi György, Drégely kapitánya volt. Ali budai pasa Veszprém elfoglalása után a mindössze 150 harcost számláló kis Drégelyre támadt. Szondi utolsó emberig védte a már romokban heverő várat. A túlerő győzött. Ali és Ahmed pasa számos vár elfoglalása után Szolnoknál egyesítette seregét. Azután Eger, a „Felvidék kapuja” ellen vonultak. A vár ötszáz főnyi helyőrsége a menekültekkel együtt mintegy kétezerre duzzadt. Ők vették fel a küzdelmet a 70 000 főre becsült török haddal. Hatalmas küzdelem kezdődött az ostromlók sokasága és a Dobó István és Bornemissza Gergely vezette várvédők között. A feljegyzések és visszaemlékezések szerint a védelemben a vár minden rendű és rangú lakója részt vett. Külön megemlékeznek a nők hősiességéről. Harmincnyolc napi ostrom után a törökök megszállva vonultak vissza a vár alól.

Eger hős védelme azonban nem feledtette azt a ténnyel, hogy a török újabb területeket szakított ki az ország testéből. 1566-ban Gyula és Szigetvár ostroma került sorra. Bécset „a saját testével” védő Szigetvárt hatalmas sereg élén az agg Szulejmán szultán vette ostrom alá. Így ír erről egy emberöltővel később Zrínyi Miklós horvát bán a költő, a várkapitány Zrínyi Miklós dédunokája, Szigeti veszedelem című eposzában:

„Szent Iván havának tizedik napján
Konstantinápolybul megindult Szulimán,
Avval az sok haddal vezeteket szárazstván,
Nagy hegyeket bontván, városokat rontván.”

Egy hónapi hősi küzdelem után, amikor a védőrség már nyolcszázra apadt, Zrínyi kis seregével kitört a várból. Tudta, hogy mindannyiuknak meg kell halnia. A költő így írja le az Istenhez fohászoló Zrínyi végórát:

„Szulimán haddal jön az Magyarországra,
És legelőször is fog jünni Váradra,
Lesni, mint éh farkas, fog te halálodra,
Hatalmát, erejét vesztí Szigetvárra.

De ő nem fogja te romlásodat látni,
Mert vitéz kezeid miát fog meghalni,
Sok ezer töröknek kell ottan meghalni,
De az te fiad, György, támasztja nemedet,

2

Akkor az te lelked fog hozzám szállani.
Felserkenti fénnel tündöklő nevedet,
Mint phoenix hamubul költi nemzetségét:
Ugy okossággal ez megtartja hiredet.”

- 1 Székely Bertalan: Egri nők
- 2 Török vezéri sátor
- 3 Peter Krafft: Zrínyi kirohanása

3

Az Erdélyi Fejedelemség

A magyar Nagyalföldről délkeleti irányba haladva hatalmas erdőrengetegen kellett átkelnie honfoglaló őseinknek, hogy eljuthassanak az Erdőntúli országrészbe. Ezt a Kárpátok déli karéjától ölelt szállásterületet nevezzük Erdőelvének, mai ismertebb elnevezéssel Erdélynek. A honfoglaló gyula által megszállt terület mindig Magyarországhoz tartozott, mégis különbözött országunk többi részeitől. Már a kezdetektől fogva sokkal nagyobb önállósága volt, mint Magyarország más vármegyéinek. Miért alakult ez így? Talán azért, mert önállóan kellett megszerveznie a védekezést a keletről rázúduló támadások ellen? Vagy talán azért, mert itt maradtak fenn legtovább az ősi szokások, netalán azért, mert ezt a földet lakták a hagyományokhoz különösen ragaszkodó székelyek?

Ennek az országnyi országrésznek igazán akkor lett nagy jelentősége, amikor Magyarország középső területeit a török saját uralma alá hajtotta. Az Erdélyi Fejedelemséget a kényszer szülte meg.

Az 1526-os mohácsi katasztrófa következményeként odavesztett a király, hét főpap, huszonnyolc főnemes, a magyar vezető réteg színe-java. Ebben a hatalmi űrben egyedül Szapolyai János erdélyi vajda maradt talpon egy ütőképes hadsereg élén. A magyar nemeség egy része nemzeti királlyá választotta Szapolyait. Mivel Buda 1541-től a török kezén volt, az északi és nyugati tartományok pedig Habsburg Ferdinánd király birtokába kerültek, Erdély földje vált a magyarság különös, viszonylagos önállósággal bíró bástyájává. János király azonban 1540-ben meghalt. Csecsemőkorú fia, János Zsigmond helyett gyámja, Martinuzzi Fráter György bíboros, a kor legnagyobb magyar politikusa szervezte meg Erdély önállóságát.

A törékeny politikai helyzetben Erdélynek még arra is volt ereje, hogy egy nagyon fontos kérdésben példát mutasson Európának. A nemzetiségi és vallási sokszínűség akár pusztító belső háborúhoz is vezethetett volna, mint ahogy számos ilyen háború tombolt szerte a világban. Az 1568-as tordai országgyűlés azonban egyedülálló törvényt hozott, amely engedélyezte minden élő, azaz bevett vallás gyakorlását Erdély területén.

Ezekben a zűrzavaros, nehéz időkben Báthory István fejedelem uralkodása alatt (1571–1586) minden tőle telhetőt igyekezett megtenni Erdély felemelkedéséért. A magyarságot elnyelni akaró két nagyhatalom között a kicsiny Erdély a 16–17. században is fenn tudott maradni. Mi lehetett a titka ennek az ellentmondásnak? Talán a végveszély tudata, vagy az a felismerés, hogy itt lehetett, itt kellett átmenteni a magyarság kultúráját, nyelvét, talán pusztán a jobb idők-re? Bizonyára mindezek is hozzátartoznak az igazsághoz.

Kik tették ezt lehetővé? Többek között bölcs, sokszor önfeláldozó fejedelmek. Közéjük tartozott a nagy műveltségű, humanista Báthory István is, aki Itáliában a padovai egyetemen folytatta tanulmányait. Uralkodásának elveiről így írt:

„...az isteni gondviselés rendelése szerint, mi a nagy Isten akaratából Erdélyország összes karainak, rendeknek s nemzeteinek egyhangú szavával és megegyezésével az ő helyébe (János Zsigmond) ezen tartomány kormányára választattunk és emeltettünk. Tekintetbe véve, hogy ezen, a Föld két leghatalmasabb monarchiája közé beszorított, s emberi erő és segítség nélkül szűkölködő tartományt másképp fenn nem tarthatjuk, és nem kormányozhatjuk, csak ha mindkét császárnak kedvezését megnyerjük magunknak. Így mindenkor

tisztünkhöz képest azon voltunk, s e tartomány összes jövedelmeit és tehetségeit arra fordítottuk, hogy engedelmességünk által egyik császárt ajándékokkal, a másikat hódolatunkkal magunkhoz hajlítsuk, s így a tartomány külellenségek elől minél inkább biztosítva, s minden veszély elől megóva maradjon, miszerint e nyomorú népeknek már annyi hullámoktól és vészektől hányatott maradványai a béke és nyugalom némi részét találhassák, melyben a nagy Istennek hálát adván, csendesen és tisztességgel élhessenek meg.”

Az 1575-ös esztendő azonban nagy fordulatot hozott Báthory István és vele együtt Erdély számára, amikor a lengyel köznemesek királyukká választották. A fejedelem áttette székhelyét Krakkóba. Ezekben az

Báthory Istvánnak 1586-ban bekövetkezett halála Erdélyre újabb nehéz éveket hozott. Viharos esztendők következtek, amelyeket a törökök szaporodó támadásai csak tetézték. Az 1596-os mezőkeresztesi csatában a keresztény hadak – közöttük az erdélyi sereggel – katasztrofális vereséget szenvedtek.

A Habsburg hatalom vezetői úgy látták, most érkezett el az idő arra, hogy Erdélyt beolvasszák a birodalomba.

Ez volt a tragikus 16. század. Dózsa parasztháborújával kezdődött, Moháccsal, az ország három részre szakadásával, az önálló Erdélyi Fejedelemség megalkulásával folytatódott, s az újabb nehéz idők eljövetelel végződött.

években ez a város volt Európa egyik központja. Az új király azután évekig nem hagyta el a lengyel fővárost, de megtartotta az erdélyi fejedelmi széket is. A királyi udvarban felállította az Erdélyi Kancelláriát, amely a fejedelemség ügyeiben döntött. Gyulafehérvárott, Erdély fővárosában pedig fivére, Báthory Kristóf uralkodott helyette.

Az ország fejlődött, békében élt, de a hatalom az évek során mégis szétforgácsolódott a fejedelem távolléte miatt.

1 Báthory István

2 Báthory István síremléke a krakkói Wawel katedrálisban

A nagy fejedelmek kora

A 16. század végén, az 1599-es szomorú esztendőben Vitéz Mihály havasalföldi vajda még Erdély fővárosát, Gyulafehérvárt is elfoglalta. További keserűségre adott okot a 17. század nyitánya, az 1600. esztendő, hiszen ebben az évben érkezett Erdélybe a rossz hírű császári tábornok, Giorgio Basta. Ilyen mélypontra ez a föld talán még soha nem volt. A magyar nemeseket elűzték földjeikről, a székelyektől elvették féltve őrzött szabadságukat, a jobbágyoknak pedig sem egy igavonó barmot, sem egy szem gabonát nem hagytak meg. Ez volt az a korszak, amikor a parasztok fakéregből sütötték a kenyerüket, s igavonó állatok híján magukat fogták az eke elé. Ezért beszéltek már akkor is Basta-szekeréről.

Az erőszak száműzte földjeikről a főnemeseket, míg közülük az egyik, Bocskai István szembeszállt Bécs törekvéseivel. Az ellentétek már pattanásig feszültek, amikor a császári katonaság Bocskai István váradi kapitány bihari várát kezdte megszállni. A támadás azonban nem várt ellenállásba ütközött. 1604 októberében Álmosdnál a hajdúk megnyerték Bocskainak a

csatát, sőt a következő években a háborút is.

Kik voltak a hajdúk? Ha egy szóval akarnánk felelni a kérdésre, akkor azt válaszolnánk, hogy marhahajcsárok voltak. Jelentőségüknél fogva azonban bővebben kell szólni a hajdúkról. A hajtók, azaz a hajdúk erős, edzett, szilaj emberek voltak. Kint éltek a szabadban télen, nyáron. A szarvasmarhákat ekkor még úgynevezett szilaj módon tartották, nem ismerték az istállózó állattartást. Nagyon értettek a marhacsordák tereléséhez, erre szükség is volt, hiszen a bős, megvadult állatok a vásárokon félelmet keltettek az emberekben. A német városokba a magyar marhát csak

megvagdalt inakkal és béklyóba vetett lábakkal volt szabad behajtani.

Egy csapással le tudtak teríteni egy dühös bikát, vagy a mesterhurokkal fél kézzel földre tudták rántani a legvadabb ökröt is. Sokszor közelharcot kellett vívniuk az éhes farkascordákkal. A farkasüvöltést olyan jól megtanulták, hogy később a csatákban ez lett a harci riadójuk.

Az ország három részre szakadása utáni időkben megszűnt a külföldi marhakereskedelem. A feleslegessé vált hajdúk ezt követően katonáskodással keresték meg a kenyerüket. Ezek a viharedzett katonák álltak Bocskai mellé, aki a legtöbbet ígért nekik, amit csak lehetett. Mégpedig azt, hogy a végső győzelem esetén letelepíti őket, és kivétel nélkül mindannyian nemesi kiváltságot kapnak.

Az álmosdi csata után Bocskai lett egész Kelet-Magyarország és Erdély ura. 1605. február 21-én a lázadó főurat Erdély fejedelmévé választották. Igaz, hogy a felvidéki harcok okán Bocskai a székhelyét Gyulafehérvár helyett Kassán rendezte be, de ettől még ő volt Erdély teljes jogú fejedelme. A sorozatos győzelmek újabb dicsőséget eredményeztek. 1605. április 20-án Bocskai Istvánt a szerencsi országgyűlésen Magyarországot fejedelmévé emelték. A királyi címet azonban nem fogadta el sem a magyar urak felkérésére, sem a török óhajára. A szultán pedig még egy gyönyörű koronát is küldött neki, amelyet a fejedelem csak mint szép ajándékot fogadott el. Bocskai ebben az esetben is jól döntött.

Az 1605. november 24-i korponai országgyűlés napjainkig ható jelentőséggel bírt. Bocskai ugyanis ígérétehez híven letelepítette a hajdúkat, s közel tízezer marhapásztornak nemességet adott. A korponai végzés így szól erről:

„...nekik adományozzuk Szabolcs vármegyében

2

fekvő, azelőtt a mi tokaji várunkhoz tartozó egész Kálló városát, hasonlóképpen Nánás, Dorog és Várjas pusztabirtokainkat, Hadház, Vámospércs, Sima és Vid nevű részjóságainkat... minden hasznával és járulékával... Mindezt a mi említett 9254 vitézünknek és mindkét nemű örökösöknek és utódaiknak azzal a föltétellel adjuk és ajándékozunk, hogy ők és örökösök nekünk, Magyar- és Erdélyországunknak esküvel kötelezzék magukat, hogy... a mi vagy utódaink parancsára, minden hadjáratban kötelesek legyenek megjelenni, és a hazának híven szolgálni.”

Az 1606 júliusában megkötött bécsi béke feltételeit kivételesen a magyar fél, Bocskai diktálta és nem Rudolf király. 1606. december 29-i hirtelen halála miatt Bocskai nem tudta életművét befejezni. Ha nem is közvetlenül Bocskait követően, de akadt méltó folytatója a magyar érdekeknek.

A történelem Bethlen Gábort tartja Erdély legsikeresebb fejedelmének.

Fájdalmas, külső támadásokkal és belső ellentétekkel súlyosított korszak volt a 17. század eleje. Tetézte ezt a reformáció–ellenreformáció szenvedélyes csatája, ami komoly belső feszültséget teremtett az országban. Ennek ellenére Bocskai István hősiességével és győzelmeivel, majd Bethlen Gábor a hadseregével, politikai, gazdasági intézkedéseivel és a kultúra fejlesztésével virágzó Erdélyt hagyott maga után. Ő maga így szólt a feladatokról:

„A török, ha nem vigyázok rá, bármely percben rám jön, s megdulja az országot... rabszíjra fűzi ezrével a véreimet, tekintet nélkül hitére... ám ha vigyázok, soha közel nem jön határainkhoz. De a németek felől, Ausztria urai felől azok a hírek jönnek, hogy akár vigyázok, akár nem vigyázok, az én hitbeli testvéreimet személyválogatás nélkül kínozzák, fosztogatják, hajtják ki a határon... Míg én a fővezéreket és a szultánt ki tudom elégíteni, soha török a lábát ide bé nem teszi... De mit csináljak avval a nyugati veszedelömmel, amelyet megállítani nem lehet, s csak jó, s csak jó, s itt van, és öl.”

Az Európát dúló harmincéves háborúban három alkalommal is részt vett Bethlen Gábor a csehek és a svédek oldalán. A hadjáratokhoz azonban pénz és szilárd gazdasági alapok kellettek, amelyeket a fejedelem meg is teremtett. Szigorúan szabályozta az áruk behozatalának és kivitelének arányait a kincstár javára. A kereskedelem bonyolítását a saját embereire bízta. Felülvizsgál-

tatta az elődök által jogtalanul magánkézbe adott javakat, s azokat visszaszerezte. A só- és nemesfémhányászatot állami kézbe vetette.

Úgy tetszett, hogy a Mohács óta élő magyar álom, a Királyi Magyarország és Erdély egyesítése megvalósítható lesz.

1620. augusztus 25-én a magyar rendek királlyá választották Bethlen Gábort, amelyet azonban nem követett koronázás. Pedig a Szent Korona éppen a fejedelem birtokában volt. Bethlen azonban ezúttal is bölcsen döntött. Sem a szultán, sem a császár nem nézték volna jó szemmel az országegyesítő magyar törekvéseket. A magyar főrendek pedig olyan feltételeket szabtak, amelyek teljesen gúzsba kötötték volna Bethlen szabadságát. A Brandenburgi Katalinnal kötött házassága különben is európai rangú uralkodóvá emelte Erdély fejedelmét. A gyulafehérvári fejedelmi udvar soha nem látott pezsgést, gazdagságot mutatott.

Bethlen Gábor szerette a luxust, a pompát. Az udvar sokszor farsangi karnevál képét mutatta. Gyakran viselt feltűnően színes ruhákat, díszeket, ékszereket. Olasz zenészek, színészek, költők és építészek találtak otthonra Gyulafehérvárott.

„Erdély aranykorát”, a „tündérkert” Bethlen halála után a Rákócziak még egy ideig tovább tudták éltetni... őket követően azután minden szertefoszlott.

1 Egy hajdú katona

2 Bocskai-korona (Bécs, Kunsthistorisches Museum)

3 Bethlen Gábor tudósai körében

Zrínyi, a költő és hadvezér

A török birodalom az 1650–60-as években hosszú hanyatlás után újra magához tért. Magyarország ismét színterévé vált a gyakori békekötéseket követő újabb és újabb háborúknak. Nemcsak színterévé, hanem elszenvédőjévé is, hiszen az ország dolgairól a versengő nagyhatalmak döntöttek. A európai hegemonikus háborúk általában elvonták a Habsburgok figyelmét és hadseregét Magyarország védelméről.

Ebben a történelmi helyzetben lépett előtérbe Zrínyi Miklós azzal a politikai alapgondolattal, hogy magának a magyarságnak kell a saját védelmét megoldania. Ezt írta le elméleti munkáiban, ezt akarta tudta bemutatni a gyakorlatban, hadvezéri tehetségével.

Zrínyi született költői tehetség volt. Írói munkássága révén akkor is fennmaradt volna neve, ha semmi mást nem tett volna. „Ne bánts a magyart!” – írta „Az Török Áfium ellen való orvosság” című híres röpiratában. Az 1663-as török támadás kapcsán született rövid munka kézirat formájában terjedt az országban. Nép-

szerű volt és hatásos. Ezt azonban nagyobb lélegzetű művek előzték meg. A „Szigeti veszedelem” című barokk eposzában dédapjának állított örök emléket. Dédapja harcát a hősiesség és a hazaszeretet példaként mutatja be, amelybe a pokol és az ég erői is beavatkoztak. Az üzenet még két évszázad múlva is hatott. A 19. század költői – például Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály és Arany János – elődnek, példaképnek tekintették Zrínyit.

„A tábori kis tracta” egy katonai kézikönyv egyetlen elkészült fejezete. A „Vitéz hadnagy” című írás pedig katonai elmélkedéseit foglalja össze.

Műveiből az önálló magyar hadsereg megszervezésének szükségessége mint a nemzet függetlenségének záloga bontakozik ki. Merész elképzelése volt, hogy a nemesek mellett a hajdúk, mindenféle szabadok, sőt, a jobbágyok is részei lehetnének a felállítandó nemzeti haderőnek.

Zrínyi példaképe Hunyadi Mátyás volt. A „Mátyás

Ezt megelőzően, nyár végén a török elfoglalta Érsekújvárt, Észak-Magyarország kulcsát.

Közben bezárult a gyűrű Zrínyiújvár körül. Ez már összefogásra készítette a magyar urakat. 1663 szeptemberére közel tízezer fő haderő gyűlt össze a déli végeken. Egyezsége jutott az ország három legfőbb méltósága. Gróf Wesselényi Ferenc nádor, gróf Nádasdy Ferenc országbíró és gróf Zrínyi Miklós horvát bán, aki egyben a seregek fővezére volt. Kinyilvánították, hogy: „Mi, kik az országnak oszlopi vagyunk, valami szabados úton elejét nem vesszük, ezennel éppen végső romlásra jut az ég alatt ilyen híres, nevezetes, nemes nemzetnek az ő sorsa.” Őszintén aggódtak Magyarországért.

Most, hogy Bécs és Velence veszélybe kerültek, megmozdult Európa nyugati fele is. Montecuccoli 12–15 000 fős seregével Bécs védelmét biztosította. Velencei, német, francia, cseh röpiratok, hadüzenetek, valamint a Rajnai Szövetség csapatainak Magyarországra küldése jelezte a törökkel szembeni keresztény összefogást. „A birodalom erőinek Zrínyi mellé kell állnia!” – írta a Rajnai Szövetség elnöke, János Fülöp.

Ekkor született meg „Az Török Áfium ellen való orvosság...” című röpirata, mely Zrínyi éleslátását, helyzetfelismerését bizonyítja.

Közben Apafi Mihály – a számára lehetetlen helyzetben – betegséget színelve próbált kitérni a török által ráerőltetett tisztség elől.

A nagyvezír hadjárata részsikerei ellenére kudarcba fulladt. A Magyar Királyságot nem tudta elfoglalni, visszavonult téli szállására, Belgrádba.

Érsekújvár elvesztése után Zrínyi lett a törökkel folytatott küzdelem főszereplője. 1663 decemberében hozzálátott hadjárata megszervezéséhez. Elképzelésének megvalósítása hatalmas feladat volt. Olyan nagy, hogy a hadtörténetírás a mai napig sem tudta igazán tisztázni, hogyan is volt képes végrehajtására. Mivel elsőként a török utánpótlás útját kívánta elvágni az északi Dráva-híd megsemmisítésével, körülbelül 240 kilométerre kellett behatolnia a hódoltság területére. Útközben hat török vár katonaságával vette fel a küzdelmet; majd vissza, egy újabb vár elfoglalásával fejezte be a hadjáratot, amelyet Kanizsa bekerítésére indított. Összesen közel 500 kilométert tett meg az ellenség földjén. A hadjárat 1664. január 21-től február 15-ig tartott. Ilyen hosszú úton, ilyen hosszú ideig és a nagy hidegben kellett a több mint húszeszeres létszámú hadsereg vonulását és ellátását biztosítani. Páratlan teljesítmény, korának hadvezérei közül senki sem nyújtott hasonló.

A téli hadjárat legemlékezetesebb, egész Európában

„király életéről való elmélkedések” az eszményi uralkolót állítja a kortársak és az utókor elé.

A belgrádi szálláshelyéről induló Köprülű Ahmed Béctől Gyulafehérvárig, Velencétől Érsekújvárig ható parancsot eszelt ki. 1663 áprilisában kibontva a Próféta szent zászlaját, Magyarországra zúdult százezres seregével.

Politikai védópajzsként szegény Apafi Mihályt, Erőlelyt fejedelmét használta fel a török, amikor megüzentte neki, ő lesz Magyarország királya.

„...Apafi Mihály fejedelem! Jer és vedd át az égiek-
től neked szánt méltóságot, ha Magyarország rendei
nemtudják ittlétedet, maguktól veszik magukra korná-
nyodat...”

Semmit sem kívánt Apafi oly kevéssé, mint éppen
tett a tisztséget, de mennie kellett. Különben a tatár
hadak már készen álltak, hogy felélgessék Erdélyt. Ez az
eset is ékes bizonyítéka Zrínyi igazának, mely szerint
mit ér egy ország, ha nem maga az ura.

Drava folyón és mellékágain több mint 6 kilométer hosszúságban átívelő alkotmány a vizes, mocsaras területen a török egyetlen felvonulási útját jelentette. Szétverni, felrobbantani a farkasordító hidegben nem lehetett. Zrínyi ötlete volt, hogy gyűjtsák fel. Napokig hordták rá a nádat az ellenséges törökök golyó- és nyílzáporától kísérve, majd felgyújtották. Segítségükre volt a vad szél is, amely felkorbácsolta a tüzet.

Tavasszal Köprülü Ahmed bosszúhadjáratot indított Zrínyiújvár ellen. Ötheti ostrom után elfoglalta és felrobbantotta a várat. A császári hadvezér, Montecuccoli tétlenül nézte végig, nem avatkozott be... A következő napokban azonban Szentgotthárdnál csatára kényszerült a törökkel, s ott győzelmet aratott a 120 000 fő haderő fölött.

A császári had tétlenségének és a nagy győzelmet követő, Magyarország számára kedvezőtlen békekötés oka a Habsburgoknak a franciáktól való félelme volt. Ezt azonban a magyarok – érthetően – nem fogadták el. Úgy érezték, a király cserbenhagyta az országot, a magyar erőket nem az ország védelmére, hanem csak a török sakkban tartására használja fel. A következő napok történései is ellentmondtak a győzelemnek. Az 1664. augusztus 10-én megkötött vasvári béke ugya-

A Bécsből hazatérő Zrínyit nagy indulatok fűtötték „Elmélkedés” című programiratában a „gyalázatos békességről” írt. Nem nyugodott bele ebbe a helyzetbe.

Szövetségeseivel új tervet dolgozott ki, melynek célja „a két tűz közé szorult állapotunkból” való menekülés. A lényeg az volt, hogy a szomszédos országokkal közös parlamentet, kereskedelmi és katonai szerződéseket kell kötni, s most azonnal, mert az később már „nem lesz lehetséges”.

A megvalósításra azonban neki már nem volt módja, mivel 1664. november 18-án a csáktornyai erdőben egy vadkan halálra sebezte.

1 Magyar viselet a 17. század második feléből

2 Zrínyi Miklós

3 Magyar viselet a 17. század második feléből

